

Marek Dworaczyk

Badania archeologiczno-architektoniczne przy ul. Mieszka I w Chojnie

Rocznik Chojeński 4, 51-58

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Marek Dworaczyk*

Szczecin

BADANIA ARCHEOLOGICZNO- -ARCHITEKTONICZNE PRZY UL. MIESZKA I W CHOJNIE

W 2011 r. przy ul. Mieszka I w Chojnie, w obrębie działek nr 133/4 i 353, położonych w północno-wschodniej części Starego Miasta (ryc. 1), w związku z planowaną zabudową tych parceli przeprowadzono badania archeologiczno-architektoniczne. Ich podstawowym celem było uchwycenie i odtworzenie historycznej linii zabudowy tych działek oraz ustalenie ich wewnętrznego podziału parcelacyjnego.

W wyniku przeprowadzonych prac archeologiczno-architektonicznych we frontach działek nr 133/4 i 353 oraz na zapleczu działki nr 353 odkryto relikty pięciu budynków (ryc. 2).

* Mgr Marek Dworaczyk – absolwent Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Od 1993 r. pracownik Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Ośrodek Archeologii Średniowiecza Krajów Nadbałtyckich w Szczecinie. Jego zainteresowania skupiają się na badaniach wczesno- i późnośredniowiecznych dziejów Pomorza Zachodniego, zwłaszcza na studiach nad garncarstwem i kształtowaniem się miast. Prowadził i współprowadził badania wykopaliskowe m.in. w Szczecinie, Kołobrzegu, Białobokach k. Trzebiatowa (klasztor norbertanów), Gryficach. Wykonuje także wiele ratowniczych badań archeologicznych, głównie na terenie województwa zachodniopomorskiego, zwłaszcza w jego zachodniej części.

Budynek nr 1

Budynek odkryto we frontowej części działki nr 353, w jej narożniku południowo-zachodnim. W rzucie poziomym miał kształt prostokątny o wymiarach ok. $27,6 \times$ ok. $13,0$ m. Dłuższą ścianą (ściana kalenicowa) usytuowany był na osi wschód–zachód, równoległe do ul. Mieszka I. Zbudowano go na fundamentach kamiennych o szerokościach dochodzących do jednego metra (ściany kalenicowe i szczytowe). Szerokość ścian wewnętrznych budynku, złożonego z czytelnych na poziomie piwnic sześciu pomieszczeń, dochodziła do $0,6$ m. Budynek nr 1 to budowla dwutraktowa, podpiwniczona. Miejscami zachowały się ściany zbudowane z cegiel o wymiarach $280 \times 135 \times 70$ – 80 mm, łączonych zaprawą wapienną i wapienno-piaskową. Ściany piwnicy były miejscami otynkowane zaprawą cementową. Od zachodu przylegał do budynku brukowany wjazd na zaplecze posesji, o szerokości ok. 4 m, który oddzielał go od kamienicy nr 2. Relikty budynku znajdują się w odległości od 4 m (narożnik południowo-zachodni) do ok. 5 m (narożnik południowo-wschodni) od krawężnika wyznaczającego północną krawędź jezdni ul. Mieszka I.

Budynek nr 2

Budynek odkryto we frontowej części działki nr 133/4, w jej narożniku południowo-wschodnim. W rzucie poziomym miał kształt prostokątny o wymiarach ok. $10,0 \times 11,5$ m. Dłuższym bokiem usytuowany był na osi północ–południe. Budynek zbudowano na kamiennych i kamienno-ceglanych fundamentach o szerokościach ścian zewnętrznych dochodzących do jednego metra, wewnętrznych zaś ok. $0,5$ – $0,7$ m. Ściany zbudowano z cegiel o wymiarach $280 \times 130 \times 70$ – 80 mm i $260 \times 100 \times 70$ mm, łączonych zaprawą wapienną i wapienno-piaskową, a miejscami cementową. Była to budowla trzytraktowa, złożona z pięciu pomieszczeń czytelnych na poziomie piwnic. W jednym z nich znajdowała się ceglana podstawa komina (pieca?). Od wschodu przylegał do budynku brukowany wjazd na zaplecze posesji, o szerokości ok. 4 m, który oddzielał go od kamienicy nr 1. Relikty budynku znajdują się w odległości od ok. 3 m (narożnik południowo-zachodni) do ok. 4 m (narożnik południowo-wschodni) od krawężnika wyznaczającego północną krawędź jezdni ul. Mieszka I. Budynek miał wspólną ścianę z budynkiem nr 3 (ściana zachodnia). W trakcie odgruzowania budynku znaleziono kształtki ceglane.

Budynek nr 3

Budynek odkryto we frontowej części działki nr 133/4, w jej narożniku południowo-zachodnim. W rzucie poziomym miał kształt prostokątny o wymiarach ok. $12,0 \times 15,0$ m. Dłuższym bokiem usytuowany był na osi północ-południe. Budynek przylegał do kamienicy nr 2. Zbudowano go na kamiennych i kamiennie-ceglanych fundamentach o szerokościach ścian zewnętrznych dochodzących do jednego metra, wewnętrznych zaś ok. 0,5–0,7 m. Ściany zbudowano z cegieł o wymiarach $280 \times 130 \times 70$ – 80 mm i $260 \times 100 \times 70$ mm, łączonych zaprawą wapienną i wapienno-piaskową, a miejscami cementową. Była to budowla prawdopodobnie czterotraktowa, złożona z czterech pomieszczeń w części wschodniej, czytelnych na poziomie piwnic. Z części zachodniej budynku zachowała się jedynie najpewniej jego ściana zewnętrzna, uchwycona na niepełnej długości. Relikty budynku znajdują się w odległości od ok. 1,0 m (narożnik południowo-zachodni) do ok. 3 m (narożnik południowo-wschodni) od krawężnika wyznaczającego północną krawędź jezdni ul. Mieszka I. W trakcie odgruzowywania budynku znaleziono kształtki ceglane.

Budynek nr 4

Budynek odkryto na zapleczu działki nr 353, przy jej północnej granicy. Była to budowla jednorodkowa, w rzucie poziomym prostokątna, o wymiarach ok. $16,0 \times 5,0$ m. Dłuższym bokiem usytuowano ją na osi wschód-zachód. Na poziomie piwnic składała się z czterech pomieszczeń. Budynek zbudowano na kamiennym i kamiennie-ceglanym fundamencie, a miejscami na betonowym (ściana południowa). Ściany zewnętrzne miały szerokość ok. 1,0 m, wewnętrzne zaś ok. 0,6 m. Zbudowano je z cegieł o wymiarach $270 \times 150 \times 90$ mm. Na zewnątrz narożnika południowo-wschodniego budynku znajdowało się ceglane utwardzenie podłoża (próg?, podcień?), o wymiarach ok. $1,5 \times 3,0$ m, wykonane z cegieł ułożonych na sztorc.

Budynek nr 5

Z konstrukcji budynku uchwycono jedynie pozostałości ściany północnej. Były to kamienne fundamenty oraz gruzowisko cegieł. Budynek ten znajdował się we frontowej partii działki nr 353, w jej narożniku południowo-wschodnim. Najpewniej przylegał on do budynku nr 1. Prawdopodobnie usytuowany był,

podobnie jak kamienica nr 1, dłuższym bokiem do ulicy. Domniemana długość dłuższej ściany wynosiła ponad 22 m, a jego szerokość zbliżona była najpewniej do szerokości kamienicy nr 1 i wynosiła ok. 12,0–13,0 m.

* * *

W trakcie odgruzowania budynków nr 2 i 3, usytuowanych we froncie działki nr 133/4, odkryto również dość płytko zalegające (ok. 0,5 m poniżej obecnego poziomu gruntu) dwie warstwy średniowieczne. Jedna z nich (warstwa IV), o miąższości do ok. 14–16 cm, miała charakter użytkowy. Znalezione w niej fragment zęba zwierzęcego (krowy?), fragment silnie skorodowanego szkła oraz 12 fragmentów naczyń siwych, w tym ułamek garnka o kulistym dnie. Na podstawie zbioru ceramiki naczyniowej można wstępnie datować warstwę na drugą połowę XIII lub na XIV w. Podobną chronologię miała zapewne niżej zalegająca warstwa niwelacyjna (warstwa V) o miąższości do 12 cm.

Podsumowanie

W wyniku przeprowadzonych interwencyjnych badań archeologicznych w obrębie działek nr 133/4 i 353, położonych przy ul. Mieszka I w Chojnie, udokumentowano zagospodarowanie tego rejonu miasta od okresu średniowiecznego po czasy nam współczesne.

1. Okres średniowieczny

Obecność warstwy średniowiecznej w tym miejscu wskazuje, że już w pierwszych latach po lokacji miasta około połowy XIII w.¹ ta jego część została zasiedlona. Fragmenty warstwy średniowiecznej o niewielkiej miąższości odkryto jedynie na części działki nr 133/4. Jej brak na obszarze parceli nr 353, przynajmniej w jej frontowej partii, może być spowodowany zniszczeniem w trakcie późniejszych prac budowlanych. Trudno na tej dość skromnej podstawie ustalić charakter, skalę i zakres przestrzenny tego osadnictwa. Zapewne jednak już wówczas istniała tu zabudowa mieszkalno-gospodarcza, funkcjonująca

¹ Dokładna data lokacji miasta na prawie niemieckim nie jest znana. Niektórzy badacze przypuszczają, że miasto lokowane zostało w latach 1235–1240. Por. E. Rymar, *Początki Chojny (1235–1244) w ramach miejskiej reformy w księstwie Barnima I zachodniopomorskiego*, „Materiały Zachodniopomorskie” 33 (1987), s. 198. Niemniej nastąpiło to z pewnością przed 1270 r., kiedy Chojna określana jest mianem *civitas*. Por. W. Fenrych, *Dzieje ziemi chojeńskiej od XIII–XX wieku*, w: *Z dziejów ziemi chojeńskiej*, red. T. Bialecki, Szczecin 1969, s. 77–78.

obok ufundowanego w 1290 r. klasztoru Augustianów². Zabudowa ta usytuowana była najpewniej w obrębie wytyczonych działek budowlanych. Przypuszcza się bowiem na podstawie planu z 1724 r., opracowanego przez Siedlera (ryc. 3), że działki o takim układzie istniały także w okresie średniowiecznym³. Ich wymiary wynosiły: szerokość 8–10 m, długość (głębokość) 25–35 m. Być może podobne wielkości miały parcele w tej części miasta. W ich obrębie mogła funkcjonować zabudowa szkieletowa, której pozostałości się nie zachowały albo zostały zniszczone w trakcie wznoszenia młodszych budynków lub w wyniku pożarów.

2. Okres wczesnonowżytny (XVI–XVIII w.)

Na terenie działek nr 133/4 i 353 nie zarejestrowano żadnych pozostałości z XVI–XVIII w., niewątpliwie jednak zabudowa mieszkalna i gospodarcza istniała w tym rejonie miasta. Bezpośrednim dowodem na to jest właśnie wspomniany plan miasta z 1724 r., na którym zaznaczonych jest tu osiem różnej wielkości parceli o „szczytowym” układzie (ryc. 3). Na planie zaznaczono parcele węższymi bokami skierowane ku ulicy. Według inwentarzy miejskich z XVII w. w mieście przeważała wówczas zabudowa ryglowa. Zapewne taka była też na omawianym obszarze. Brak jej pozostałości może wynikać ze zniszczeń wywołanych najpierw wojną trzydziestoletnią (1618–1648), a następnie wojnami napoleońskimi, wskutek których miasto znacznie ucierpiało⁴. W trakcie pierwszej z nich z 596 domów pozostało jedynie 189. Wspomniane inwentarze miejskie informują także o 250 posesjach zniszczonych w 1689 r., 50 posesjach zniszczonych w 1725 r., 39 posesjach zniszczonych w 1750 r. Nie jest wykluczone, że część tych informacji dotyczy właśnie obecnego obszaru działek nr 133/4 i 353/1. Poza tym istniejąca tu zabudowa mogła ulec zniszczeniu w trakcie budowy kolejnych budynków, pochodzących już z XIX w.

3. Okres nowżytny (XIX – pierwsza połowa XX w.)

Znaczne zmiany w strukturze przestrzennej miasta zaszły po wojnach napoleońskich, w których także dużym zniszczeniom uległa zabudowa. Przebudowa rozpoczęła się w latach trzydziestych XIX w. Dzięki zasypaniu fosy, modernizacji murów obronnych i ich częściowej rozbiórce miasto uzyskało nowe tereny do zagospodarowania. Zmiany dotyczyły także reorganizacji zabudowy w obrębie mu-

² E. Rymar, dz. cyt., s. 191.

³ Por. *Studium historyczne zabudowy Chojny* w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie.

⁴ Por. W. Fenrych, dz. cyt., s. 97 i n.

rów. Są one doskonale czytelne na terenie działek nr 133/4 i 353. Dawnych osiem parceli o „szczytowym” układzie zamieniono na cztery parcele o układzie „kalenicowym” (ryc. 4). W obrębie nowych działek, w ich frontach, wzniesiono cztery budynki, na których zaplecze prowadził wjazd usytuowany pomiędzy budynkami nr 1 i 2. Była to zwarta zabudowa kalenicowa, trzykondygnacyjna (z poddaszami), o dachach dwuspadowych. Zabudowa ta, zgodnie z wynikami tegorocznych badań archeologicznych, odsunięta była od północnej krawędzi jezdni od około metra w części zachodniej do około pięciu metrów w części wschodniej.

W tym też czasie na zapleczu parceli zajętej przez budynek nr 1 wzniesiono również budynek, który oznaczono numerem 4. Był to najpewniej budynek gospodarczy, który po drugiej wojnie światowej zaadaptowano na mieszkalny (informacja ustna starszych mieszkańców Chojny).

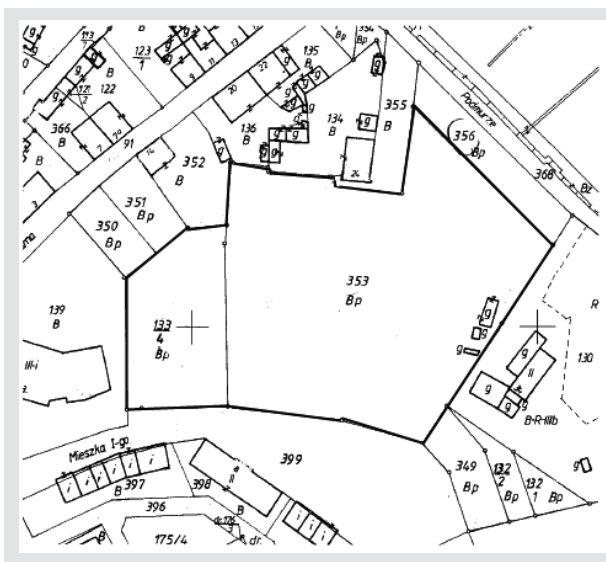
4. Okres współczesny (druga połowa XX – początek XXI w.)

W trakcie drugiej wojny światowej i tuż po niej część miasta została zniszczona. Zniszczeniu uległa także część zabudowy znajdującej się na terenie obecnych działek nr 133/4 i 353. Zachowały się jedynie budynek nr 1 i budynek nr 4. W pierwszym z nich znajdowała się prawdopodobnie szkoła i część mieszkalna. Później zmieniono jego charakter na usługowo-handlowy. Drugi budynek zaadaptowany został na cele mieszkalne. Prawdopodobnie w latach siedemdziesiątych bądź osiemdziesiątych XX w., ze względu na stan techniczny tych budynków, zostały one rozebrane. Teren ten obecnie to pusty, porośnięty trawą plac.

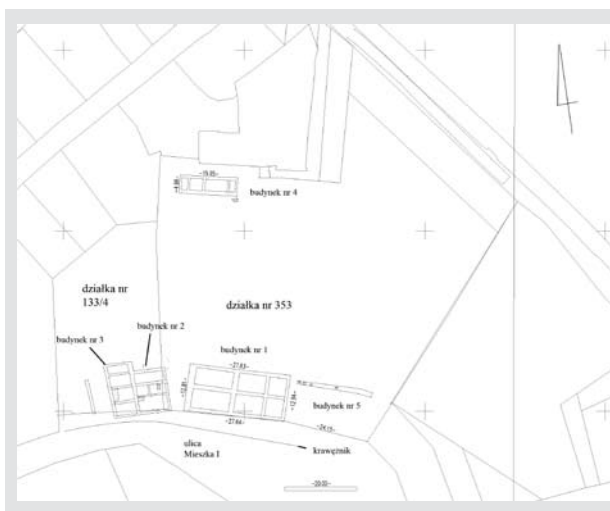
Archäologisch-architektonische Untersuchungen in der ul. Mieszka I. in Chojna (ehem. Königsberg/Nm.)

2011 wurden in der ul. Mieszka I. in Chojna (ehem. Königsberg/Nm.), innerhalb der im nordöstlichen Teil der Altstadt gelegenen Grundstücke, die bebaut werden sollten, archäologisch-architektonische Untersuchungen durchgeführt. Ihr Hauptzweck waren die Erfassung und Rekonstruktion der historischen Bebauungslinie der erwähnten Grundstücke sowie die Feststellung ihrer Parzellierungsstruktur. Infolge der durchgeführten archäologisch-architektonischen Arbeiten wurden an den Stirnseiten zweier Grundstücke und an der Hinterseite eines Grundstücks Relikte von fünf Gebäuden entdeckt.

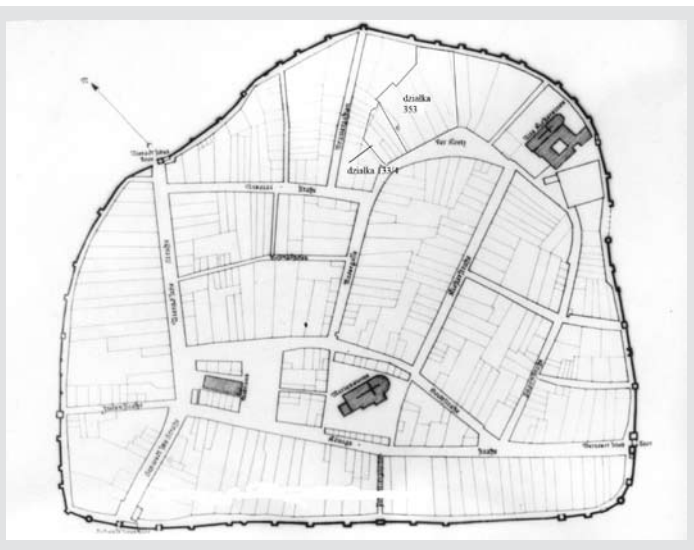
Übers. v. K. Golda

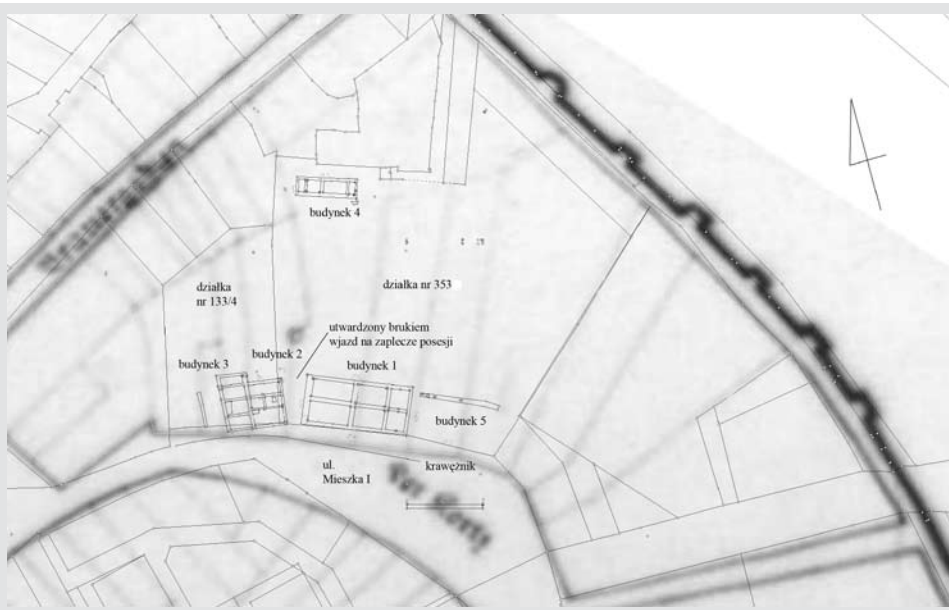
Ryc. 1. Chojna, gm. loco, ul. Mieszka I. Lokalizacja obszaru badań archeologiczno-architektonicznych (działki nr 133/4 i 353). Skala 1:500

Ryc. 2. Chojna, gm. loco, ul. Mieszka I. Działki nr 133/4 i 353. Układ dawnej zabudowy we frontowych partiach działek oraz na zapleczu działki nr 353

Ryc. 3. Chojna, gm. loco. Lokalizacja działek nr 133/4 i 353 na planie miasta z 1724 roku

Ryc. 4. Chojna, gm. loco, ul. Mieszka I. Działki nr 133/4 i 353. Rozmieszczenie zabudowy z XIX wieku na tle podziałów parcelacyjnych z 1724 roku (linie szare)